

Globaliseringen och dess kritiker: Göteborgshändelserna i ett globalt perspektiv

**Hans Abrahamsson och Björn Hettne
Padrigu, Göteborg, juni 2002**

Inledning

Denna uppsats vill till sist placera göteborgshändelserna, juni 2001, i ett globalt perspektiv. Utan ett sådant är det svårt att förstå den politiska innebörden i vad som skedde. Stenkastning förekom förvisso, men också mycket annat som inte givits lika stor uppmärksamhet. Tiotusentals demonstranter i fredliga protester mot amerikansk utrikespolitik och hundratals kritiska seminarier om världens tillstånd. Den allmänna fråga som står i fokus är hur vi skall tolka det samtida motståndet mot vad som kallas globalisering och den kris för nationalstaten och demokratin som den samtida globaliseringsprocessen skapat.¹ Vi menar att denna kris är en yttring av det förhållandet att det politiska systemet befinner sig i omvandling från westfalisk till postwestfalisk ordning, dvs. från en ordning dominerad av territoriellt organiserade stater till en mer öppen ordning med flera aktörer och flera auktoritetsnivåer. Vi menar också att olika politiska rationaliteter bakom dessa ordningar förklarar en del av de kommunikationsklyftor som kom att präglade göteborgshändelserna och dessas efterspel. Analysen görs utifrån en av Karl Polanyi (1957) inspirerad förklaringsmodell som länkar marknadsexpansion och motstånd. Utan en dialektisk teori om globalisering som en politiskt styrd process vilken genererar sociala motrörelser är det svårt att förstå de frågor som toppmötet i Göteborg handlade om, de motsägelsefulla politiska budskap som olika aktörer förde fram, och, inte minst, de kontrasterande politiska metoder som användes.

Den samtida globaliseringen

¹ Vi har vad gäller synen på globalisering och nya sociala rörelser inspirerats av Håkan Thörn och Stellan Vinthagen som ägnat lång tid åt forskning kring detta och som också skrivit flera belysande artiklar och böcker i ämnet – den senaste, av Håkan Thörn, har för övrigt just kommit ut (Atlas 2002). Tankarna bygger också på egna erfarenheter från den globaliseringskritiska rörelsens olika grenar inte minst på samtal och samarbete med Kajsa Johansson och Helena Tagesson, unga aktivister och studerande på Institutionen för Freds- och Utvecklingsforskning.

Globaliseringen har många dimensioner och har följaktligen blivit föremål för många tolkningar (Thörn, 2002). Konsekvenserna av *globaliseringen* eller vad vi här kallar ”det globaliserade samhällstillståndet” motiverar ny kunskap om det postnationella eller postwestfaliska samhället. Därför går det inte att komma ifrån en diskussion också av globaliseringsbegreppet.² Det är också viktigt att klargöra vilka av dess dimensioner som är av betydelse för vår analys.

Det finns en debatt om huruvida globalisering är något nytt eller gammalt.³ Det är högst rimligt att se globaliseringen i ett långt historiskt perspektiv. Den *samtida* globaliseringen innebär emellertid något djupare och mer omvälvande än internationalisering, som enbart åsyftar en ökning av kontakterna mellan nationella samhällen.⁴ Även om utrikeshandelns andel av BNP i vissa länder vid vissa tidigare historiska tillfällen varit lika stor som nu eller t o m större, kan detta inte jämföras med de kulturella och mentala processer som är en del av den samtida globaliseringen. Det är detta som gör globaliseringen kvalitativt annorlunda än tidigare. Globaliseringsbegreppet definierar en framväxande arena över vilken det råder begränsad nationalstatlig kontroll, och där andra än statliga aktörer gör sig gällande. Detta innebär problem för demokratin som utvecklats historiskt inom nationalstatens ram.

Den fråga som i detta sammanhang framstår som central är hur globaliseringen förhåller sig till nationalstaten. Att nationalstatens institutionella former består, innebär inte någon hög grad av kontinuitet i ett läge då den transnationella kontexten förändras och nationalstatens inre koherens, orsaken bakom dess enastående historiska framgång, luckras upp. Institutionens historiska roll vad gäller säkerhet och välfärd har förändrats på ett irreversibelt sätt. Hur kan man då veta att nationalstatens kris är uttryck för en djupare strukturförändring? En metod är att studera de konstituerande principerna för det system som befinner sig i förändring. Vad gäller det nationalstatliga ”westfaliska” systemet och dess basala enhet, den territoriella staten, utgör dessa grundbultar territorialism, suveränitet och centraliserad auktoritet (baserad på olika former av legitimitet).

Om dessa underliggande principer förändras kan vi också sluta oss till att en mer grundläggande systemförändring äger rum. Vad en postwestfalisk era skulle kunna innebära, kan man bara spekulera över. Det är därför många talar om ”post-någonting”. Men det är rimligt att vänta sig att den nya eran kommer att präglas av förändringar på just de områden som var konstituerande för det westfaliska systemet. Nya politiska strukturer som bättre stämmer överens med förändringarna på just dessa tre grundläggande områden måste således etableras

17 Några centrala kritiska arbeten är Ulrich Beck, *Vad innebär globalisering?* Uddevalla: Daidalos, 1998 och Zygmunt Bauman, *Globalisering*, Lund: Studentlitteratur, 2000. För en systematisk introduktion, se Jaan Art Scholte, *Globalization. A Critical Introduction*, London: Macmillan, 2000

När det gäller globaliseringsmyten se Se Paul Hirst & Grahame Thompson, *Globalization in Question*, Cambridge: Policy Press. Vad gäller globaliseringens positiva och negativa effekter, se Richard Falk, *Predatory Globalization. A critique*, Cambridge: Polity Press, 1999

³ Immanuel Wallerstein säger: ”Globalization is a misleading concept, since what is described as globalization has been happening for 500 years.” I. Wallerstein, ”Globalization or the Age of Transition. A Long-Term View of the Trajectory of the World System”, *International Sociology*, June 2000, Vol. 15 (2):249-285.

⁴ Held et al (2000) skiljer på fyra faser av mobilisering. Den fjärde benämns ”samtida mobilisering”.

för att man skall kunna tala om en ”ny” ordning. Nationalismen som var konstituerande för den gamla ordningens legitimitet, och som nu upplever en paradoxal, renässans kan möjligen ge viss emotionell trygghet i den förändring som förestår, men den kan inte längre erbjuda några effektiva organisatoriska lösningar på dagens samhällsproblem. Den har snarast blivit en del av problemet.

Globaliseringens aktuella innebörd är således med nödvändighet kopplad till det nationalstatliga systemet och dess uppluckring. Man kan kanske säga att kriteriet på att vi har att göra med globalisering snarare än internationalisering är just den effekt processen har på lokalsamhället, samtidigt som detta utgör en del av globaliseringen (”glokalisering”). Förändrade konsumtionsmönster i Väst får exempelvis en direkt effekt på arbetsmarknader i Kuala Lumpur och Singapore, liksom nya globala investeringsmönster får återverkningar i Bengtsfors och Abisko.

En tvistefråga är om globalisering skall ses som en process eller som flera parallella och inte nödvändigtvis samordnade processer. Den senare synen förefaller rimligast. Här kommer vi att betona globaliseringens ekonomiska sida, en institutionalisering av marknadens logik i global skala, medan vi ser motrörelser som politiskt betingade. Detta får inte undanskymma det förhållandet att en global institutionalisering av marknadssystemet också är politisk, eftersom den påverkar maktstruktur och resursfördelning.

En annan debatt gäller frågan huruvida globalisering utifrån en normativ synpunkt är bra eller dåligt, vilket rimligen måste bero på hur olika individer och grupper påverkas, och vi kan med stor visshet hävda att de påverkas olika. Här finns åtskilligt för forskningen att reda ut, vilket skulle ha det goda syftet att motverka polarisering mellan dem som målar globaliseringen i antingen svarta eller rosenröda färger. Under göteborgshändelserna förekom många exempel på denna semantiska polarisering.

Om denna uppsats i särskilt hög grad uppehåller sig vid globaliseringens nackdelar beror det på att den fokuserar just proteströrelserna och dessas föreställningar om globalisering. De nya rörelser som av massmedia beskrivs som antiglobaliseringsrörelser är emellertid ofta kritiska enbart till vissa aspekter av det vi kallar ”det globaliserade tillståndet”.

Varför ses då detta tillstånd som problematiskt? Det finns ett indirekt samband mellan globalisering och en mer eller mindre dramatisk samhällsupplösning på nationalstatens nivå beroende på vilken typ av stat det rör sig om. Globaliseringen reducerar generellt utrymmet för nationalstatens handlande, dess operationella eller effektiva suveränitet, och kan därför på den nationella arenan inge en känsla av maktlöshet och frustration, manifesterad som ett inrikespolitiskt legitimitetsproblem och därmed ett problem för demokratin. Detta tar sig extremistiska uttryck både till vänster och höger om den politiska mittenfåra mot vilken alla etablerade partier idag rör sig. Förutsättningarna för att upprätthålla det sociala kontraktet på nationell nivå finns inte längre.

Det faktum att staterna i så stor utsträckning koopterats av globaliseringens

krafter har kallats "statens internationalisering". Med detta menas det förhållandet att statsmakten (med eller mot sin vilja) lämnar initiativet till och blir språkrör och verktyg för transnationella ekonomiska krafter. Därigenom fungerar den allt mindre som en beskyddare av den "egna" befolkningen, och istället alltmer som förmedlare av världsmarknadens impopulära signaler: strukturanpassning och åtstramning.⁵ Statsbärande partier till höger och vänster upplevs som likadana. Detta upplevda "svik" fjärrar staten från samhället, minskar dess legitimitet hos delar av befolkningens, och reducerar den historiskt viktiga inre koherensen i den nationella ordningen. Politiska händelser i Frankrike och Holland är aktuella exempel.

Desintegration i mer eller mindre dramatisk skala är således en del av globaliseringen. Det finns därför inget naturbestämt i en fortsatt obruten globaliseringsprocess. Denna utlöser också antimoderna motrörelser, t. ex. i form av etnisk mobilisering, nynationalism och religiös fundamentalism. På det politiskt-ekonomiska planet kan man likaledes notera protektionistiska former av regionalisering: "fästningar" av olika slag.

Frågan om globaliseringens förhållande till demokratin är således central. Det vi definierar som demokrati har liksom civilsamhället vuxit fram inom ramen för nationalstaten, vars legitimitet, som från början vilade på härskarens exklusiva relation till högre makter, alltmer förknippats med det folkliga samtycket. En viktig aspekt av kritiken mot såväl globalisering som EU-projektet är att de viktiga besluten över arbete och miljö alltmer sker utanför och bortom den nationella ram som är demokratis historiska form. En skiljelinje härvidlag går mellan de som vill återföra besluten till denna westfaliska form, och de som menar att helt nya former för demokrati måste prövas i det globaliserade tillståndet.⁶

Oenigheten om hur demokratin skall återerövas ligger just i det förhållandet att världsordningen befinner sig i en övergångsfas från westfalisk till postwestfalisk rationalitet. Westfalisk kritik av globaliseringen tar fasta på supraterritorialitet och nationalstatens urholkning; den är i många fall nostalgisk. Postwestfalisk kritik av globaliseringen tar fasta på former och innehåll, som man menar kan förändras; snarare än kamp mot globaliseringen handlar det om en kamp om globaliseringen.

Medan globaliseringen till dels är känd, om också omstridd vad gäller dess exakta innebörd, är formerna för politisk kontroll och styrning av globaliseringen ännu okända och oprövade. Det finns de som hävdar att styrning är omöjlig och/eller oönskad, medan de som hoppas på politikens återkomst kan uppdelas i "westfaler", som ser en förstärkning eller återerövring av nationalstaten som nödvändig, medan andra, "postwestfalerna", menar att situationen kräver nya, överstatliga institutioner på makroregional eller global

⁵ Se Robert W. Cox (with Timothy J. Sinclair), *Approaches to World Order* (särskilt kap 15), Cambridge University Press, 1996.

⁶ En av de nya ansatserna vad gäller transnationella former av demokrati är "Cosmopolitan Democracy" (Archibugi och Held, 1995)

nivå.

Härigenom kan man hävda att förståelsen av den globala politiska agendan, transnationella proteströrelser, och sättet att bedriva politik bara kan vara partiell och tentativ i detta skede. Det gäller aktörerna på arenan men det gäller också analysen av skeendet. Det är därför som det politiska handlandet på ”den globala arenan” präglas av så stora motsättningar och misslyckad dialog. Det är också därför som innehållet i denna bok i övrigt i så hög grad koncentrerats på empirisk dokumentation genom intervjuer och observationer, inklusive deltagande observation. Vad som är av intresse här är inte vad globalisering ytterst innebär utan hur den uppfattas av olika grupper. Vad är det hos globaliseringen som får människor att protestera och t.o.m. bruka våld? Vilka är globaliseringens kontroversiella sakfrågor och vad finns det för institutioner att hantera dessa? Utgör de nya transnationella rörelserna ett embryo till ett globalt civilsamhälle, och hur förhåller sig detta till befintliga internationella institutioner som konstituerats utifrån en westfalisk logik?

En andra omvandling?

Karl Polanyis klassiska analys av marknadssystemets uppgång och fall avsåg den samhälleliga omvandling som pågick från mitten av 1800-talet och fram till de båda världskrigen, en ”stor omvandling” präglad av marknadsexpansion (”första rörelsen”) och diverse försök till reglering av denna turbulenta ordning (”andra rörelsen”). Den ”stora kompromiss”, som blev resultatet, gick ut på att förena frihandel med nationell reglering, både ”hård” (kommunism) och ”mjuk” (socialliberalism) sådan (Hettne 2001). Den samtida globaliseringen innebär i vår tolkning den stora kompromissens upplösning och en ny fas av marknadsexpansion (fördjupning och utbredning), en global institutionalisering av marknadssystemet, som kan sägas inleda en andra stor omvandling som präglar vår tid. Utifrån denna teori kan man förvänta sig en mängd olika reaktioner, syftande till någon form av samhällelig återreglering av marknaden. Det är emellertid ett långt steg från sociala protester till någon form av systematisk reglering, styrning eller ”governance”. Under den första omvandlingen var det i första hand staten som grep in och tog ett ansvar för det nationella rummet. När det gäller den andra omvandlingen är det inte klart vilka politiska institutioner som kan komma att spela denna roll. Den ekonomiska globaliseringen, som urholkat den nationella demokratin, måste enligt teorin om den dubbla rörelsen följas av politikens globalisering för att därigenom återvinna demokratin. Detta är innebörden av ”den andra rörelsen” i den samtida stora omvandlingen.

När det gäller den första omvandlingen har vi numera facit i hand. Den ”andra rörelsen” tog sig uttryck i bonderevolter, religiösa väckelser, urbana upplopp eller andra former av motstånd. Den moderna massorganisationen med dess avlönade funktionärer och registrerade medlemmar är en västerländsk uppfinning från början av 1800-talet. Kännetecknande för dessa sociala rörelser

är att de utgörs av individer som är rotade i en social verklighet och att de kollektivt präglas av de levnadsbetingelser som där råder. Som Polanyi påpekade var det emellertid långt ifrån givet i vilken riktning den andra rörelsen skulle utvecklas. Motrörelserna existerade också i antidemokratisk (kommunistisk eller fascistisk) tappning.

Det var också denna insikt som präglade de politiska beslut som låg bakom den unika överenskommelse om internationell samverkan som träffades i Bretton Woods under andra världskrigets slutskede. Det är inom detta politiska regelverk som den samtida globaliseringen formas.

Ser vi denna globalisering i geopolitiska termer, utgjorde Sovjetunionen under efterkrigstiden den tydligaste motkraften. Under det kalla kriget blev därför marknadens fortsatta utbredning och den företagsstyrda globaliseringen av stor vikt för att tillgodose USAs nationella säkerhetsintressen. Genom den fria handeln och den öppna dörrens politik skulle såväl kommunismen som den europeiska konfliktalstrande protektionismen bekämpas. Detta ansågs väsentligt för att säkerställa västvärldens råvaruförsörjning och livsstil. För författarna till den amerikanska säkerhetstjänstens omvärldsanalys *Global Trends* för år 2015 (National Security Council, december 2000) är det självklart att det är USA som är drivande bakom globaliseringen.

Den västliga dominansen avspeglade sig tydligt hos Bretton Woods-systemets grundpelare. Såväl Internationella Valutafonden som Världsbankens uppgifter blev att sprida det västerländska värdesystemet. Krediter medgavs på villkor att det i låntagarländernas konstitution klart framgick att landets styrelseskick präglades av marknadsekonomi och flerpartisystem, villkor som i sin tur medförde att många av de politiska och ekonomiska makthavarna i Syd upplever globalisering som en form av västerländsk nykolonialism. Dessa villkor accepterades vanligen för att man inte skulle hamna utanför världsekonomins kapitalflöden och marginaliseras.

Amerikanska värden och säkerhetsintressen kom att helt dominera den politiska och ekonomiska homogenisering som ägde rum på global nivå. Men här möter vi återigen motstridiga tendenser. Sovjetunionens sammanbrott banade inte bara väg för globaliseringens expansion. Utvecklingen stimulerade också en ökad regional samverkan – inte minst för att politiska eliter på regional nivå skulle få en chans att hinna ikapp marknadens krafter. Den europeiska unionen med sina flera stora institutionella förändringar i början av 1990-talet (monetär union, gemensam marknad och utvidgning) är exempel på detta. Ett faktum som också påpekas i den tidigare refererade rapporten *Global Trends* för år 2015 från Vita Husets nationella säkerhetsråd.⁷

⁷ "Many Europeans will see the role of foreign policy as protecting their social and cultural identities from the 'excesses of globalization' and from its 'superpatron', the United States. One of the ways in which leaders will respond will be to clamor for greater political control over international financial and trade institutions."

Den amerikanska oron för att Europa skulle hämma den marknadsledda globaliseringen genom att återupptäcka politiken har hittills visat sig vara obefogad. Istället för att förstärka det politiska inflytandet över globaliseringen utvecklades EU-projektet under senare hälften av 1990-talet i stark neoliberal riktning och uppfattas numera alltmer som globaliseringens pådrivare.

Dilemmat för USA när det gäller att säkerställa nationella säkerhetsintressen genom en utvidgad och fördjupad globalisering är att det tilltagande motståndet mot WTO och GATS på lokal nivå inte bara bygger på det faktum att regelverken främst tillvaratar västvärldens och de transnationella företagens intressen. Motståndet börjar också bli synligt hos stora befolkningsgrupper i västvärlden, som inte bara reagerar på utlokaliserade arbetstillfällen till låglöneländer utan som framför allt oroas för sämre och dyrare service när tidigare samhällstjänster som exempelvis el- och vattenförsörjning skall privatiseras. Marknadsfundamentalismens oförmåga att komma tillrätta med globaliseringens tillkortakommanden riskerar därmed att skapa en globaliseringsfälla, i det att allt fler politiska krafter istället vrider utvecklingen åt ett alltmer främlingsfientligt och nationalistiskt håll. Detta visas av den senaste tidens politiska utveckling i Europa, men har som framgår av Polanyis analys, sina historiska motsvarigheter. Här ställs krav på den samtida globaliseringskritiska rörelsen så att den inte, tvärt emot sina avsikter, spelar främlingsfientliga krafter i händerna.

Den framväxande globaliseringskritiska rörelse, som alltmer kommit att utmana den marknadsstyrda globaliseringen, skall uppfattas som en politisk rörelse bestående av olika samhällskrafter med varierande politiska målsättningar. Den hölls inledningsvis samman genom att rörelserna försökte enas om en gemensam nämnare (politisk minimalism, Thörn 1998), något som vi skulle kunna kalla för budskapsminimalism. Senare tids krav på ökad inklusivitet och allas rätt till ”utrymme” på den demokratiska arenan har ökat den politiska mångfalden. Rörelsen hålls numera samman genom att istället tillåta ett så stort antal olika politiska uttryckssätt som möjligt, det som Vinthagen kallat för metodmaximalism (Vinthagen 2000). Med tiden kommer metodmaximalismen att leda till ett alltmer differentierat budskap. Vad som förenar grupperna är oron för de motsättningar som kommit till uttryck genom den ensidigt marknadsstyrda globaliseringens negativa effekter. I det perspektiv som här läggs ser vi dessa politiska reaktioner som en del av Polanyis andra rörelse i en andra stor transformation, den samtida globaliseringen.

Globaliseringens problem

Till de problem som de nya rörelserna framhåller hör först och främst den ojämna utvecklingen och ökade klyftor mellan rika och fattiga inom och mellan länder. Många länder har blivit beroende av de villkor som den internationella finansmarknaden ställer för tillgång till kapital på kredit. De makroekonomiska krav som ställts har i flera fall medfört att länderna fastnat i den konfliktalstrande fattigdomsfälla som de tvingades in i en s.k. trap of low level

security equilibrium.⁸ Makroekonomiskt beskrivs länderna i termer av ”success stories” samtidigt som fattigdomen och den sociala och politiska oron ökar på lokal nivå.

En kraftig underström i det som förenar globaliseringskritiska rörelser är också reaktionen mot att allt större delar av den offentliga sektorn och det sociala rummet i allt snabbare takt blir beroende av marknadsekonomin logik. Denna utveckling upplevs i sin tur skapa en global konsumtionskultur, ofta med amerikanska rötter och symboliserad av Mc Donalds varumärke. Rörelserna reagerar mot att den företagsstyrda globaliseringen river ned de regler och sociala koder som under generationer byggts upp utifrån rådande tros- och värdesystem utan att kunna erbjuda några alternativa sociala trygghetssystem. Istället påpekar den globala rättviserörelsen vikten av kulturell, social och ekologisk mångfald på lokal nivå.

En annan källa till politisk oro utgörs av det faktum att den globala ekologiska gränsen för uthållig utveckling enligt många uppfattning snart passerats. Speciellt allvarliga är de fattigdomsrelaterade miljöproblemen (brist på vatten och jord) i Syd som i sin tur griper in i och förvärrar utvecklingsrelaterade miljöproblemen i Nord med tillhörande klimatförändringar som följd. Skuldavskrivning och fattigdomsbekämpning upplevs som alltmer angeläget för att komma tillrätta med detta.

Till detta skall läggas frustration över ett ökande demokratiskt underskott i såväl Nord som Syd. De flesta nationalstater har genom olika avregleringar och skattelättnader försökt att dra till sig så mycket som möjligt av de internationella kapitalflödena för att inte hamna utanför den världsekonomiska dynamiken, en utveckling som vi tidigare diskuterade i termer av statens internationalisering. Alltmer av det ekonomiska beslutsfattandet har därmed lämnat den nationella nivån och dess demokratiska instanser för att flyttas upp på global nivå där multilaterala institutioner eller transnationella företag tagit över beslutsfattandet.

Denna utveckling har resulterat i en allvarlig legitimitetskris för det nationella politiska systemet. De krav på åtstramning som den internationella finansmarknaden ställer har förvärrat denna legitimitetskris genom att reducera statens förmåga att tillhandahålla de allmänna nyttigheter och den offentliga sektor på vilken det sociala kontraktet vilar. Sammanbrottet av det sociala kontraktet har härvidlag reducerat nationalstatens och det politiska systemets legitimitet. Den kollektiva lojalitet som en fungerande stat kräver finns inte längre för handen. Därmed börjar också det civila samhället att luckras upp i den bemärkelse att det förlorar sin förmåga att formulera och uttrycka samhällsmedborgarnas uppfattningar. I stället får vi ett antal primärgrupper – ofta i rivalitet med varandra. Dessa primärgruppers sociala, materiella och

⁸ Med detta förstår vi att den nationalekonomiska fälla som Keynes påvisade, nämligen att den makroekonomiska balansen återställs på alltför låg nivå med fortsatt underutnyttjande av produktionsresurser och otillfredsställda materiella behov, kompletterats med de sociopolitiska effekter som uppstår när människor känner sig utestänga från ekonomisk och politisk utveckling och inflytande (Abrahamsson et.al. 2000).

immateriella behov kanaliseras sällan politiskt, de tar sig oftast andra revolterande uttryck. Och även om de kanaliseras politiskt sker detta inte inom ramen för det parlamentariska politiska systemet.

Legitimitetskrisen förvärras ytterligare av det demokratiska underskott som också kännetecknar olika internationella sammanslutningar och multilaterala organ. En grupp ekonomiska beslutsfattare och politiska ledare, i bästa fall förtroendevalda av en ytterst liten del av världens befolkning, fattar olika ekonomiska och politiska beslut som rör alltfler. Besluten är dessutom fattade mot bakgrund av västerländskt och amerikanskt säkerhetstänkande. Det är härvidlag inte bara s.k. G8-möten som upplevs som illegitima, utan också de stängda möten som kännetecknar de multilaterala institutionerna (IMF, Världsbanken och WTO).

Tredje världen åläggs villkor av representanter för den rika världen för att få delta i det internationella utvecklingssamarbetet som den politiska hemmaopinionen inte gör det möjligt för de rika länderna att tillämpa själva. Speciellt gäller detta den omdebatterade rätten att i handelsavtal bygga in skydd för speciellt utsatta näringsgrenar (exv. jordbrukssubventioner eller skyddstullar på stålproduktion). Även om olika regionala sammanslutningar som exv. den Europeiska Unionen på många håll upplevs som mer legitima, är den slutenhet som också präglar dessa möten inte bara problematisk utan också direkt provokativ.

Alla internationella institutioner för inte samma politik. Det finns viktiga differenser mellan IMF och Världsbanken. Vi kan också konstatera att EU, en regional organisation, inte förhåller sig till globaliseringen på samma sätt som IMF, Världsbanken eller WTO. Medan dessa multilaterala institutioner kan ses som bärare av globaliseringsprojektet i betydelsen avreglering och marknadsexpansion (utvidgning och fördjupning), är EU en politisk organisation som i princip kan stödja, vara ambivalent till eller motverka globaliseringen i ovannämnda betydelse. Mycket beror på de underliggande politiska krafterna i olika EU-länder. De politiska tendenserna är mycket motsägelsefulla och det är omöjligt att säga vad de kommer att resultera i. Av särskild betydelse är distinktionen mellan gamla och nya rörelser, som grovt svarar mot vår tidigare distinktion mellan westfalisk-postwestfalisk.

Gamla och nya rörelser

En av de stora skillnaderna mellan gamla och nya sociala rörelser ligger i olika politiska visioner och förhållningssätt till den klassiska motsättningen mellan arbete och kapital, någonting som i sin tur beror på rörelsernas förankring i själva produktionsstrukturerna. Produktionens förändrade natur – från Fordism och nationella produktionssystem till globala produktionskedjor och nätverk har förändrat den politiska fronten än mer från traditionella fackliga krav till frågor om livsstil och global rättvisa. De nya politiska rörelserna mobiliserar till politisk handling utifrån annan identitet än social klass. Identiteter formas

utifrån den miljö i vilken man vistas, vilka politiska mål man har och vilken syn på politiska uttryckssätt man tror fungerar bäst. Politisering utifrån rättvisefrågor handlar således ofta om att känna sig inkluderad eller exkluderad i samhällsutvecklingen.

Den politiska spänningen mellan rörelsens olika grenar ligger inte därför i den politiska visionen eller hur man rent ideologiskt förhåller sig till den klassiska motsättningen mellan arbete och kapital. De nya rörelserna är mer upptagna av den neoliberala globaliseringens konkreta effekter – aktuella sakfrågor tar överhanden och samarbetet förstärks av känslan att rätten till överlevnad och till ett drägligt liv inte längre på samma sätt är en fråga om enbart klasstillhörighet. Det handlar inte om att tillskansa sig en större del av kakan. Det handlar mer om att det överhuvudtaget skall finnas någon kaka kvar att dela, och kanske också om kvaliteten på kakan. Detta synsätt ger inte oväntat upphov till spänningar mellan de nya rörelserna och exv. den traditionella fackföreningsrörelsen. Många inom de förra anser att den senare är ett förstelnat, centralistiskt, byråkratiskt och utdöende fenomen. De senare anser att de förra är alltför ideologiskt spretiga med brist på tydlig ledning och tydliga mandat. Det är naturligtvis inte helt oproblematiskt att utse sig själv till att prata å folkets vägnar.

Bakom dessa motsättningar ligger naturligtvis också delade meningar om hur man kan förhålla sig till själva globaliseringsprocessen som sådan. Fackföreningsrörelsen står här inför svårigheten att förena medlemmarnas kortsiktiga plånbokskrav med långsiktiga överlevnadsfrågor. En svårighet som naturligtvis förstärks när moderniteten krackelerar, välfärdssamhället monteras ner och behoven av att främst tänka på sig själv ökar. Det finns en påtaglig risk att vissa delar av fackföreningsrörelsen mer eller mindre medvetet väljer att väja för de globala utmaningarna i vetskap om att många av deras medlemmar de facto fortfarande tjänar på den ojämna utvecklingen och det faktum att svaga länder i tredje världen på kort sikt utgör ett mindre hot för medlemmarnas egen välfärd än vad ekonomiskt dynamiska och kraftfulla länder skulle göra.

De globaliseringskritiska rörelser som vuxit fram under senare tid i tredje världen har mycket gemensamt med de gamla rörelserna i väst. I Bangalore, Indien, demonstrerade 1994 över 500.000 människor mot globaliseringens lokala effekter och storföretagens ökade inflytande genom frihandelsavtalet GATT och dess efterföljare Världshandelsorganisationen WTO. Samma år startade ett uppror bland indianbefolkningen i Chiapas, södra Mexico bl.a. i protest mot hur det nordamerikanska frihandelsavtalet NAFTA kunde förväntas förstärka den nyliberala ordningen och minska ursprungsbefolkningars rätt till självbestämmande. Till västvärlden spred sig protesterna i samband med Jubel 2000 och krav på skuldavskrivningar i mitten av 1990-talet, följt av motstånd mot WTOs möte i Seattle 1999, efterföljda av Världsbankens och Valutafondens möten först i Washington under våren 2000 och sedan under hösten samma år i Prag. EUs toppmöten började präglas av liknande sammandrabbningar, först i Nice på senhösten 2000 och sedan i Göteborg sommaren 2001. Våldspiralen

nådde som högst i juli förra sommaren då en aktivist dödades under G8 mötet i Genua.

Västvärldens globaliseringskritiska rörelse har, av skäl som vi skall få anledning att återkomma till, många gånger en betydligt mindre social förankring på lokal nivå än vad som är fallet i tredje världen. Det är därför tveksamt om vi kan kalla de proteströrelser som uppstått för sociala rörelser i ordets traditionella bemärkelse. I den fortsatta framställningen föredrar vi därför att kalla den globaliseringskritiska rörelsen för en politisk rörelse. Med detta förstår vi en rörelse som utgörs av människors kollektivt och gemensamt organiserade handlande för att uppnå vissa politiska förändringar. Vi jämför heller därför inte den globaliseringskritiska rörelsen med olika skivfrivilligorganisationer (NGOs, dvs non governmental organisations). Många av dessa ingår på ett eller annat sätt i den globaliseringskritiska rörelsen, och tillhandahåller härvidlag också viktiga konkreta erfarenheter från globaliseringens lokala effekter. Den främsta skillnaden är dock att NGOs vanligen är mer inriktade på att bedriva internationellt utvecklingsarbete inom ramarna för olika utvecklingsprojekt. Deras primära uppgift är inte att verka för policyförändringar. Deras motståndskraft präglas också av att de för sin verksamhet i varierande grad är beroende av, inte minst finansiellt, samma politiska beslutsfattare som de bekämpar.

De globaliseringskritiska rörelser som under de senaste 10 åren börjat växa fram på global nivå framställs ofta som anti-modernistiska, protektionistiska och anti-globala. Att en sådan beskrivning är missvisande framgick tydligt av årets "World Social Forum" i Porto Alegre. Samtidigt som marknadens företrädare och andra globala makteliter träffades i New York i samband med sitt årliga World Economic Forum för att reflektera över världens tillstånd, träffades över 60 000 personer från nästan 5 000 olika sociala rörelser och över 130 länder i Porto Alegre, sydöstra Brasilien för att samtala kring politiska alternativ till den allenarådande marknadsdominansen. Genom att arrangera olika "sociala fora", ofta som alternativ till samtidiga pågående ekonomiska eller politiska toppmöten (exv. Genua Social Forum), försöker rörelsen inte bara få till stånd en kunskapsprocess om olika alternativ utan också stärka rörelsens känsla av samhörighet och identitet. I Porto Alegre blev de globaliseringskritiska rörelserna i Syd (exv. Via Campesina) speciellt framträdande. Banden med systerorganisationer runt om i världen stärktes, inte minst med de europeiska (exv. franska Confederation Paysanne - med José Bové i spetsen) och en rad nya icke klassiska koalitioner ingicks. I denna bemärkelse innebar Porto Alegre att den globaliseringskritiska rörelsen konsoliderades och stärktes.

De rörelser som var närvarande var globaliseringskritiska men kan inte betraktas som globaliseringsmotståndare. Som så många påpekat är de facto själva rörelsen ett resultat av globaliseringen. Rörelsen skall därför mer uppfattas som en global rättvise- och solidaritetsrörelse. Rörelsen är inte heller att betrakta som anti-väst. Däremot är den öppet kritisk mot den amerikanska hegemoniska makten och det neoliberal inflytandet över globaliseringens

innehåll och riktning som denna för närvarande ger upphov till. Den politiska kontext som omgav World Social Forum i Porto Alegre och de nätverk som börjar växa fram utgör därför också en utmaning av den amerikanska hegemonin. Valet av mötesplats liksom förberedelserna inför själva mötet visar på några av de bakomliggande politiska intressen. För delar av den latinamerikanska vänsterintellektuella eliten symboliserar det utvecklingsprojekt och de försök till lokal demokrati som det radikala arbetarpartiet driver i Porto Alegre att den dominerande politiska ordningen inte är given. Exempel på att så inte är fallet kan hämtas från många andra platser – ett är Kerala i Indien - ett faktum som gör att Kerala år 2004 blir en trolig efterföljare till Porto Alegre som nästa mötesplats. Third World Network spelar här en inte obetydlig roll för att skapa nätverk mellan de olika kontinenterna.

Den europeiska stödjepunkten för kampen mot den amerikanska hegemonin hittar rörelsen inte helt oväntat i Frankrike. Den franska skepsisen mot Bretton Woods-systemet och den därmed tillhörande dollarhegemonin är omvitnad. Den ökade dramatiskt när Reaganomics och den framväxande neoliberal ordningen helt slog sönder förutsättningarna för Mitterand att driva igenom sin sociala vision i början på 1980-talet. De motkrafter mot neoliberalismen som Frankrike sedan dess sökt börjar nu växa fram i Syd. Där har vi, såvitt vi kan förstå, en trolig anledning till det franska engagemanget i World Social Forum och det faktum att den franska delegationen med sex ministrar och tre presidentkandidater vida översteg landets representation under det samtidigt pågående World Economic Forum i New York. Här har vi en av anledningarna till att den globaliseringskritiska rörelse som växer fram börjar upplevas som ett hot mot amerikanskt internationellt ledarskap och därmed också amerikanska nationella säkerhetsintressen.

Den politiska mötesplatsen

Globaliseringens dynamik, som vi ännu inte helt förstår vidden av, har skapat en ny transnationell arena för ekonomisk, social, politisk och kulturell samverkan där tid och rum trycks samman och där nationalstaterna inte längre kontrollerar skeendet. Nationalstatens politiska rum har kompletterats med ett globalt politiskt rum, varvid också nya politiska mötesplatser uppstått. Som Håkan Thörn påpekar föreligger en likhet i skapandet av de båda rummen i det att de förutsätter skapandet av ”föreställda gemenskaper” (Anderson, 1993, Thörn, 2002). Det finns också en viktig skillnad i det att det nationella rummet är territoriellt förankrat medan det globala är supraterritoriellt, och internet-baserat.

Globaliseringen av de nätverk som byggts upp av såväl förespråkarna för utvidgad marknadsexpansion som av dess kritiker har flyttat upp den politiska diskursen om hur samhället skall se ut och hur resurser skall användas och fördelas till den globala arena. Denna skapas där rörelserna möts. De senaste

årens ekonomiska och politiska toppmöten har mötts av kraftiga demonstrationer och alternativa motkonferenser. Konflikten mellan alternativa positioner synliggörs således av det förhållandet att globaliseringens olika representanter de facto finns församlade på samma plats vid en given tidpunkt. De omständigheter som skapas på mötesplatsen avgör det sätt på vilken motsättningen hanteras. Vi kan härvidlag identifiera två olika typer av motsättningar:

Den första uppstår som ett resultat av att två sorters logik krockar - en marknadsbaserad, kortsiktig logik, och en mer långsiktig, samhällsbaserad. Den förra logikens representanter ser inte bara på sig själva som demokratiskt valda politiker, de tror också på marknadens förmåga att skriva utvecklingens historia. Den andra logikens företrädare saknar förtroende både för marknaden och för dagens politiker när det gäller att komma tillrätta med framtida ödesfrågor. Det politiska systemets upplevda handlingsförlamning reser därför krav på att ”uppfinna politiken på nytt” (Beck, 1997). Det handlar ytterst om frågan hur de globala rättvisefrågorna skall lösas, men yttrar sig konkret i en kamp om det politiska utrymmet på vad som upplevs som en global arena.

Den andra motsättningen handlar om huruvida själva mötet resulterar i en dialog eller en våldsam konfrontation. Spänningsfältet här utgörs av de aktivister som strävar efter att radikaliserat uttryckssätten och de politiska makthavarna som försöker avradikalisera dem och därmed ”normalisera” politiken.

För att förstå global politik är det viktigt att analysera vad som sker vid mötet mellan eliter på global nivå och de nya framväxande politiska rörelserna - rörelser som överskrider de formella medlemsorganisationernas och traditionella partibildningarnas hierarkiska strukturer och dessutom använder sig av en mängd olika symboler och uttryckssätt, av vilka många formas i ögonblicket. Det handlar om allt ifrån den traditionella och fredliga demonstrationen, till den mer konfrontativa dialogen, som bygger på politiska samtal, till icke-våldsliga symbolaktioner (ibland i form av civil olydnad – inträngningsaktioner eller spontana gatufester), till anti-auktoritära aktioner, ofta byggda på fysisk konfrontation med maktens representanter och inte sällan med ren materiell våldsverkan som följd. Vad de alla har gemensamt är viljan att övervinna vanmakten genom att på olika sätt konfrontera den ekonomiska och politiska makt, som anses ligga bakom orättvisor och frustration. En del rörelser söker konfrontation med makthavarna, medan andra söker konfrontera maktens symboler. För många handlar det om tillgången till mediautrymmet.

Huruvida konfrontationen tar sig den ena eller den andra riktningen och huruvida den kan ta formen av en dialog beror på makthavarnas tillgänglighet och på de nya rörelsernas egna erfarenheter av försök att skapa dialog. Medan en del rörelser ser sig som David i hans kamp mot Goliat och förordar större inslag av våldsdramatik, ser andra rörelser som sitt främsta vapen att uppbåda så stor karnevals-dramatik som möjligt (Vinthagen, 2002) Vad som kännetecknar den senaste tidens skeenden på den globala arena (Seattle, Washington, Nice, Prag,

Göteborg, Genua, Barcelona) tycks vara en kombination av vad som ovan beskrevs i termer av budskapsminimalism och metodologisk maximalism. Detta innebär att de olika rörelserna försöker finna en minimal gemensam plattform för att så många rörelser som möjligt skall kunna ansluta sig, samtidigt som man försöker vara tolerant mot och tillåta så många olika metoder som möjligt. Eftersom metodmaximalismen också medger många budskap blir slutresultatet även budskapsmaximalism. Ytterst handlar det om rätten att föra fram ett politiskt budskap, snarare än om budskapet i sig.

I praktiken blir det den sociala kontexten och de sätt på vilket de olika grupperna upplever sitt politiska manöverutrymme som till syvende och sist avgör vilka uttryckssätt som kommer att användas. Manöverutrymmet i sin tur beror på en rad faktorer: alltifrån hur radikala sakfrågor rörelserna driver, till hur mycket rörelserna syns och på vilken plats på den politiska arenan, till hur upplysta och beredvilliga eliterna är till dialog, och därmed vilka allianser som rörelserna kan tänkas skapa med olika samhällsgrupper. Ju mindre man syns, ju mindre plats man får på arenan, desto mer asymmetriska blir relationerna till beslutsfattarna - och desto oseriösare upplever rörelsen dialogen. Rätten att vistas på gator och torg för att ge uttryck för sin uppfattning har blivit en symbolisk nyckelfråga kring vilken många häftiga konfrontationer tilldragit sig. Vi kallar detta rätten till "politiskt utrymme". Denna kan tolkas som ett svar på globaliseringens exkluderande tendens.

Den globaliseringskritiska rörelsen fick under början av 1990-talet gehör för många av sina krav från flera av de politiska makthavarna. Medvetenheten om den rådande samhällsordningens tillkortakommanden vad gäller globala orättvisor har ökat. Efter det kalla krigets slut hade dessutom en ny geopolitisk situation, med nya säkerhetsintressen uppstått som också ökat det politiska manöverutrymmet. De nya säkerhetshoten utgjordes av kollapsande stater och den politiska instabilitet som följde i fattigdomens spår. Därtill kom rädslan för "globaliseringsfällan" dvs. den situation då oförmågan att komma tillrätta med globaliseringens utmaningar skall provocera fram främlingsfientliga och på sikt antidemokratiska reaktioner. Nationalstatens oförmåga att upprätthålla det sociala kontraktet, tillsammans med den bristande framtidstro som kännetecknar många ungdomar har bidragit till minskad social tillit och riskerar ytterst att försvaga det civila samhällets kapacitet att formulera medborgarnas politiska intressen. Olika samhällsgrupper politiseras istället utifrån någon annan gemensam identitet och söker egna vägar för politisk aktion (Sernhede 2001).

Det är i sådana situationer som vanmaktens våld frodas. Den nya politiska mötesplatsen tenderar genom kampen för "politiskt utrymme" att bli en primitiv kamp om gatuutrymme. Detta mönster upprepas från fall till fall. Det mönster som börjar träda fram inleds med att säkerhetstjänsten som ett led i sin underrättelseinhämtning följer de politiska rörelsernas interna debatt på internet, avlyssnar telefoner, kartlägger och registrerar aktivister som deltagit i tidigare protestaktioner. De nya rörelsernas platta organisationskultur, utan hierarkiska kommandekedjor och där olika uppfattningar får komma till tals utan att de

nödvändigtvis speglar hur majoriteten av medlemmarna ser på frågorna (och därmed inte heller hur rörelserna under själva aktionerna kommer att handla), försvårar möjligheten att utifrån detta informationsarbete bedöma själva säkerhetsrisken och problembilden. Utifrån tillgängligt informationsunderlag görs sedan olika tillslag där polisen kartlagt att aktivister finns.

Pressen informeras utifrån samma underlag. När demonstranterna börjar anlända och förbereda sina aktiviteter slår polisen till mot deras inkvartering eller mötesplats. Husrannsakan styrkes med misstanke om brandbomber etc. Massmedia förses med uppgifter om vapengömmor, misstänkta terrorister, eller förekomsten av vältränade, våldsverkande elitförband. Vid slutet av demonstrationsdagarna slår man till mot demonstranternas sovsalar med åtföljande övervåld och frihetsberövning. Det polisiära agerandet sker i interaktion med media och med aktivisterna själva. En del av aktivisterna tror på våldet som metod, andra agerar mer spontant – oöverlagt och frustrerat över den arrogans och brist på respekt de anser sig bemötas med.⁹

Det är ännu för tidigt att avgöra huruvida händelserna den 11 september leder till att västvärlden för överskådlig tid undviker att gripa det strukturella tillfället att komma tillrätta med de globala orättvisorna för att istället välja en mer sluten och främlingsfientlig politik. Det finns tecken som tyder på att händelserna också kan resultera i att den upplysta elit som sedan länge pläderat för ökad fattigdomsbekämpning och en mer inklusiv och demokratisk globalisering kunnat flytta fram sina positioner något.

Huruvida utvecklingen kommer att gå i en riktning som ökar den globala rättvisan beror inte minst på hur den globaliseringskritiska rörelsen kan hävda

⁹ Ett exempel på hur den lokala polisens autonomi kraftigt kan beskäras finner vi i Vancouver, Canada där polisen dramatiskt tvingades att ändra sin strategi då 18 stats- och regeringschefer samlades i staden i samband med frihandelsområdet APECs toppmöte (Asia Pacific Economic Cooperation), November 1997. Mötet som ägde rum på University of British Columbia hade föregåtts av en intensiv dialog mellan regering, polis och demonstrerande aktivister för att kunna upprätthålla lag och ordning och samtidigt respektera demonstrations- och mötesfrihet. Liksom den svenska regeringen inför Göteborg, var den kanadensiska regeringen angelägen att föregå som ett gott demokratiskt exempel genom att stödja lokala protester inom lämpliga former och visa upp en öppen och tillgänglig stad. Regeringen tillhandahöll också ekonomiskt stöd för att olika motkonferenser samtidigt skulle kunna genomföras, speciellt vad gäller frågan om mänskliga rättigheter. Den massmediala uppmärksamheten var tänkt att fångas, de planerat fredliga demonstrationerna till trots, genom den överenskommelse som i förväg träffats mellan polis och aktivister om en närmast ritualmässig arrestering av demonstranter.

Strax innan mötet utsattes emellertid regeringen i Ottawa för stor politisk press från flera av APECs medlemsländer som inte under några omständigheter ville se sina statschefer offentligt förnedrade under besöket. Indonesien hotade rentav med att inte infinna sig om inte åtgärder vidtogs så att alla ordningsstörande moment helt kunde undvikas. Enligt Richard Ericsson och Aaron Doyle, verksamma vid eniversitet som följde processen, såg sig den kanadensiska regeringen mot denna bakgrund tvingad att vidtaga

” a succession of extraordinary moves to immunize Suharto and other APEC leaders from any discomforting protest as the leaders drove onto the UBC campus toward the MOA site. These led to the breakdown of the original negotiated accord with protesters, and ultimately, to the protest escalating into a violent confrontation (Doyle A & Ericsson R, 1999).

sina politiska mål i praktiken och vilka medel de härvidlag kommer att använda sig av. Riktningen beror också på hur de mer reforminriktade eliterna kan ta till sig den globaliseringskritiska rörelsens argument och aktivt samverka för att flytta fram sina positioner gentemot renodlad marknadsfundamentalism. Mötet i Monterrey tidigare i år blev nedslående härvidlag. De ökningsåtgärder som utlovades visade sig helt otillräckliga för att FN:s mål om att halvera fattigdomen till år 2015 skall ha en rimlig chans att uppnås. Mötet valde dessutom att inte diskutera frågan om rättvis handel och skuldavskrivningar. Om man även fortsättningsvis underlåter att ta tag i de globala ödesfrågorna göder man inte bara terrorismens grogrund. Då göder man också grogrunden för mer nationalistiska och främlingsfientliga krafter. Utvecklingen i Europa under de senaste åren och valutgångarna i Österrike, Italien, Spanien, Portugal, Danmark, Frankrike och nu senast i Holland utgör skrämmande exempel på vad Polanyi påpekade, nämligen att den andra rörelsens politiska innehåll och utvecklingsriktning på intet sätt är någonting givet. Den positiva motkraften är ett allt starkare civilsamhälle som kan operera transnationellt.

Ett globalt civilsamhälle?

Med civilt samhälle förstår vi ett samhälles förmåga att med fredliga medel formulera och uttrycka sina medborgares uppfattningar och krav gentemot såväl stat som marknadsaktörer. Sett i ett historiskt perspektiv kan vi prata om en civiliserande process där våldet som konfliktlösningsmekanism successivt förlorar i betydelse. Denna process kan diskuteras i form av olika grader av "civilness" (Hettne, 2001). Ett civilt samhälle kräver en legitim stat som garanterar grundläggande rättigheter. Ingen stat blir i längden hållbar utan ett starkt civilt samhälle. Det sociala kontraktet i den klassiska nationalstatsmodellen byggde på att den politiska makten och det legitima våldet koncentrerades till det nationella territoriet.

Så länge som nationalstaten hade kvar sin redistributiva kapacitet och kunde leva upp till det sociala kontraktets förpliktelser hölls också myten om framsteget levande. Det parlamentariska systemet erbjöd en arena dit man kunde kanalisera sina politiska förväntningar och det antogs att inom en inte alltför avlägsen framtid skulle resurser ha skapats för att dessa förväntningar också skulle kunna tillfredställas. Genom statens internationalisering kom det sociala kontraktet att urholkas i tillräcklig omfattning för att myten om framsteget skulle avslöjas. Varken de ekonomiska förutsättningarna för tillväxt eller de politiska förutsättningarna för fördelning föreligger längre med samma natur- och lagbundenhet som tidigare togs för givet. De storslagna politiska visionernas tid är förbi. Den politiska utopin har förvandlats till vanmaktens dystopi. Känslan av uppgivenhet är speciellt påtaglig hos många medelklassungdomar i västvärlden. För efterkrigstidens barn var framtiden däremot oproblematiserad, med ekonomisk tillväxt och välfärdsökning som självklara ingredienser. För dagens unga gäller inte detta. Den egna framtiden känns oviss. Välfärdsstaten och dess inhemska solidaritet är borta. Nationalstatens förändrade roll har tillsammans

med ägandets transnationalisering medfört en maktförskjutning från den nationella till den globala arenan som också ändrat förutsättningarna att driva politik och utöva demokratiska rättigheter. Många tappar intresset för invanda partipolitiska uttryckssätt i takt med att problemen upplevs alltmer abstrakta och svåråtkomliga inom det nationella politiska rummet. Andra – kanske framför allt de yngre - söker nya politiska arenor och uttryckssätt: politikens globalisering och skapandet av ett globalt civilsamhälle. Samtidigt ser vi tecken på att politiken håller på att individualiseras.

Även här spelar framväxten av Nätverkskapitalismen in i det att den inte frambringar samma kollektiva motkraft som Fordismen. Utrymmet för industriarbetarens deltagande i arbetslaget skapade inte bara en kollektiv samhörighet utan också en strategisk styrka vid strejker. Övergången till Nätverkskapitalism har pga. sina ökade krav på exempelvis punktliga transporter överfört denna strategiska styrka till den enskilde lastbilsåkaren och enmansföretaget. Många motsvarande exempel kan hittas på hur förändrade produktionsmetoder fått individen att flytta fram sina positioner på bekostnad av kollektivet.

För många har också politik mer och mer övergått till att prägla själva livsstilen där allt personligt har blivit politiskt. Skillnaden mellan gamla och nya rörelser har mindre att göra med det faktum att politik alltmer kommit att förstås som allt man gör i det dagliga livet och att politiska gruppidentiteter påverkar hur man äter, klär sig och med vem man umgås. Detta mönster känns också igen från 60-talet där musikens betydelse för Vietnamrörelsen utgör ett av många exempel. Idag handlar det framför allt om att det kollektiva ”moraliserandet” ersatts av ett individuellt agerande. Thörn diskuterar detta i termer av Livsstilspolitik och Livsformspolitik. Medan den förra betecknar en mer konsumtionsorienterad politisk handlingsform betecknar den senare strävan efter alternativa boendeformer, kooperativ barnomsorg och alternativ rättvisehandel (Thörn 2002).

Engagemang i globala frågor sker nu inte bara genom empati med andra i det att man kan identifiera sig med deras problem och utifrån detta väljer att agera solidariskt. Engagemanget i globala frågor sker nu också utifrån oro för den egna framtiden och medvetenhet om att globaliseringens konsekvenser också drabbar de egna levnadsbetingelserna. Nedskränningarna i den offentliga sektorn och transnationella företags omlokaliseringar drabbar lokalbefolkningen i såväl Nord som Syd. Ett nytt engagemang för globala frågor växer fram som mer tycks kanaliseras genom protester mot en orättvis världsordning än via traditionellt solidaritets- och biståndsarbete. Detta bygger i utökad omfattning på insikt om att problemen är gemensamma.

De frågor som upptar de globaliseringskritiska rörelserna saknar samtidigt globala institutioner till vilka de kan kanaliseras. Detta påverkar såväl organisationsform som politiska uttryckssätt. Medvetenheten om den globala orättvisan och den föreställda globala gemenskapen har för det första medfört att de politiska sakfrågorna börjar skilja sig från gemene mans aktuella och

konkreta levnadsbetingelser. Detta bidrar till att den globaliseringskritiska rörelsen saknar den sociala förankring i materiella livsvillkor som präglade tidigare sociala rörelser. För den globaliseringskritiska rörelsen har därför politik ofta blivit en fråga om att på olika sätt manifesteras det globala tänkandet. Minskad klassbaserad identitet har tillsammans med kraven på en politik som är mer inkluderande medfört byggande av gränsöverskridande nätverk och skapandet av regnbågskoalitioner där demokrati inte handlar om att rösta fram och ansluta sig till en för alla gemensam vision, politisk plattform eller paroll. I stället upplevs det mer demokratiskt att tillåta en mångfald av politiska inriktningar, slagord och paroller. Det har således skett en form av individualisering också av hur vi uppfattar demokratin. Detta har i sin tur medfört att det upplevs som viktigare och mer legitimt att skapa en global arena där alla får plats än att driva olika politiska sakfrågor som alla kanske ännu inte är överens om.

Förändringen av det kapitalistiska produktionssättet och globaliseringens senmoderna utveckling påverkar också de nya rörelsernas organisationsform, eftersom dessa utformas som en spegelbild av motpartens organisationsuppbyggnad. De tidigare hierarkiska strukturer som byggts för att organisera löneförhandlingar mellan arbetsgivare och fackföreningsrörelsen, där det fanns två likvärdiga förhandlingsparter med mandat att genomföra centralt styrda förhandlingar övergavs. Den framväxande nätverkskapitalismen med spridda maktcentra gjorde hierarkiska beslutsvägar och en centraliserad organisation ointressanta. Den struktur som börjar växa fram för de olika sociala fora som planeras ge kontinuitet till World Social Forum i Porto Alegre är ett bra exempel på detta. I principerna för dessa poängteras vikten av att bli till en mångkulturell politisk mötesplats, att ingen får mandat att tala för forumet som helhet och att inga dokument ska författas för hela forumets räkning. Den politiska processen och den egendynamik den ger upphov till har blivit det centrala. Under årets World Social Forum erbjöds ca 1000 workshops under de fem dagar mötet varade. Inför mötet kunde vem som helst registrera en workshop via forumets hemsida och få den upptryckt i programmet. Resultatet blir naturligtvis ett otroligt myller av aktiviteter och nätverksbyggande, och ytterst skapandet av ett globalt civilsamhälle.

För den globaliseringskritiska rörelsen har det globala nätverksbygget blivit av central betydelse. Globaliseringen har flyttat det politiska beslutsfattandet bort ifrån den nationella arenan. Rörelserna har därmed fått ett allt mindre förtroende för den nationella politiken och för de nationella politikerna. I ett försök att uppfinna det politiska på nytt försöker lokala rörelser att få gehör för sina krav och koppla ihop dem med motsvarande krav som drivs av olika rörelser på global nivå.

Den ökade styrka som ett sådant nätverksbygge ger upphov till kan emellertid motverkas genom att ju mer rörelsen och samarbetet växer, desto svårare blir det att upprätthålla jämlika relationer mellan nätverkens olika delar. Ojämlika relationer riskerar inte bara att försvåra en gemensam position och ett

gemensamt förhållningssätt. De kan också splittra rörelsen och nätverket som sådant. Risken för ojämlika relationer mellan ingående parter i nätverket är speciellt stort för de framväxande transnationella nätverken mellan Nord och Syd. Det faktum att resurserna till rörelsernas förfogande är extremt ojämnt fördelade förstärks också av att globaliseringens effekter slår så olika i Nord resp. Syd. Detta kan leda till olika syn på hur lösningsförslagen skall se ut och vilka problemområden som skall prioriteras. De globaliseringskritiska politiska rörelserna i Syd har inte bara en starkare social bas – de har också en starkare anti-globaliseringsprägel.

Den senaste tidens utveckling reser frågan om det globala civila samhället och dess eventuella förmåga att komma tillrätta med konflikterna kring de globala rättvisefrågorna genom dialog istället för genom våldsam konfrontation. Frågan om ett globalt civilt samhälle är kontroversiell. Så länge det inte finns överstatliga institutioner med kapacitet att upprätta globala nyttigheter och ett globalt socialt kontrakt finns det enligt den konventionella uppfattningen inte någon möjlighet för ett globalt civil samhälle att uppstå. I dagens globaliserade tillstånd kan det emellertid leda fel att utgå från klassiska definitioner. Ett globalt civilt samhälle tycks uppstå utan förekomsten av ett skyddande globalt politiskt ramverk. Inte minst gav det just avslutade World Social Forum i Porto Alegre uttryck för detta. Det är just i avsaknaden av en globalt skyddande ”stat”, med en lagstiftning som har större tolerans för utomparlamentariska civila olydnadsaktioner än vad den nuvarande nationalstatslogikens lagstiftning medger, som många av de våldsamma konflikterna ligger. Det globala civila samhället kan inte heller för sin existens vara beroende av någonting som dess medlemmar aktivt bekämpar. Den koncentration av makt och våldsutövning som skulle koncentreras till en global stat är helt omöjlig att acceptera. Däremot accepteras tanken på legitima globala institutioner.

Det är sådana legitima institutioner och en sådan global arena som den globaliseringskritiska rörelsen försöker skapa för att mer effektivt kunna kanalisera globala rättvisefrågor. De frågor som bekymrar aktivisterna är oftast globala till sin natur. De börjar uppleva samma slags föreställd gemenskap på den globala nivån som tidigare var så viktig på nationell nivå för nationsbyggandets genomförande. Med hjälp av globala nätverk försöker de komma tillrätta med de bakomliggande strukturella utvecklingshindren och med hjälp av en global arena försöker de inte bara uttrycka sina protester utan också formulera olika politiska alternativ. Organisationerna verkar därtill på såväl nationell som på lokal nivå i flera länder. Värdet av kommunikationer har med rätta ifrågasatts. Det är inte överenskomna formuleringar på papper som är det viktiga utan det är den politiska processen. Det faktum att den ”Call of Social Movements” som togs fram under alternativmötet i Seattle inom en tidsrymd på 24 timmar hade fått underskrifter från tusentals sociala rörelser ifrån företrädesvis Syd visar dock på styrkan av globala deklamationer i kombination med den nya informationsteknologin. Detta är också uttryck för att ett globalt civilt samhälle håller på att växa fram.

Globalisering i Göteborg

Toppmötet i Göteborg, som denna bok handlat om, liknar i flera avseenden andra större toppmöten under senare år, t.ex. vad gäller storleken på demonstrationerna, dessas internationella sammansättning samt det gatuvåld som en minoritet av demonstranterna utövade, men skiljer sig från de toppmöten (Seattle, Davos, Washington) där globaliseringskritiken var den enda frågan. Toppmötet i Göteborg var dels ett EU-möte, dels ett möte mellan EUs främsta politiska företrädare och den nyvalde amerikanske presidenten Georg W. Bush. De frågor som stod på EU-toppmötets dagordning var bl a säkerhetspolitik, sysselsättning och miljö. Det är intressant att konstatera att dessa frågor knappast var föremål för demonstranternas kritik, som gällde betydligt allmänna frågor, ofta av symbolisk natur. Detta förfaller var typiskt för konfrontationer på en globala politiska mötesplatsen. Här föreligger således ett problem ur dialogsynpunkt. Delegaterna har oftast konkreta frågor i åtanke och känner sig oförberedda att diskutera globaliseringen som sådan. De politiska sakfrågorna hamnar därmed i skymundan.

Delvis förklaras detta kommunikationsgap också av att politiska sakfrågor tonats ned under senare år till förmån för vikten att säkerställa vad vi här kallat ”det politiska utrymmet”, detta genom att skapa en ny politisk arena där så många olika organisationer och politiska rörelser som möjligt får plats, något som också kan ses som en protest mot den exkludering som globaliseringen enligt många av dess kritiker resulterar i. Som vi försökt påvisa botten stora delar av våldsamheterna i denna strävan efter att säkerställa det politiska utrymmet. Utifrån den utveckling på global nivå som vi redogjort för är det vår uppfattning att det inte handlar om upplopp eller kravaller framdrivna av en part, särskild och isolerad från samhällsutvecklingen i övrigt, och möjliga att komma tillrätta med genom polisiära insatser (se Hans Abrahamssons bidrag till denna bok). Istället måste problemen uppfattas i termer av en konflikt med flera olika botten. Det är en konflikt mellan aktivister och delar av samhället, oftast med staten som garant för den bestående ordningen, om den riktning som samhället bör utvecklas i. Det är också en konflikt mellan aktivister och det politiska etablissemanget när det gäller tillgång och tilltro till den demokratiska arenan. Det blir därmed också konflikt mellan aktivister och poliser eftersom aktivisterna ser polisen som en försvarare av samhällsordningen. Samtidigt ser poliserna aktivisterna som bråkstakar. Två perspektiv - ett som utgår från en uppfattning om medborgerliga rättigheter och ett annat som utgår från en syn på lag och ordning - med stora svårigheter att mötas.

Sett ur den synvinkeln framstår det också som uppenbart att konflikterna inte enbart utgör en ordningsfråga utan framför allt handlar om en politisk fråga som därför bara kan lösas politiskt. Ett sådant synsätt lägger ett stort ansvar på politikerna, inte bara när det gäller att vidtaga de politiska åtgärder som måste

till för att allmän ordning och säkerhet skall kunna upprätthållas samtidigt som demonstrationsrätt och mötesfriheten skall säkerställas, utan också när det gäller att återupprätta allmänhetens förtroende för politik och det demokratiska systemet i allmänhet. Det lägger också ett stort ansvar på poliser och på aktivister när det gäller att följa de beslut som parterna varit med om att träffa. Sett ur den synvinkeln kan polisens behov av att maximalt tillämpa polislagen vara ett lika stort misslyckande som aktivisternas behov av att tillgripa gatuvåld. I en sådan situation blir också skillnaden mellan det som är legalt och det som anses legitimt speciellt tydlig.

Möjligheter till missförstånd är således legio. En annan källa till missförstånd är den paradigmatiske klyftan mellan nya och gamla rörelser. Ett mönster som i detta perspektiv förvirrar är de olika organisationskulturer som präglar olika aktörer på den nya globala arenan. I Göteborg tillhörde de olika nätverken olika sådana kulturer; Nätverk 2001 låg närmare de ”gamla” sociala rörelserna och vissa politiska partier med mer hierarkisk organisation och starkare fokusering på sakfrågor, medan Göteborgsaktionen samlade organisationer tillhörande ”nya” sociala rörelser. Representanter för ordningsmakten hade (som uppsatserna i denna bok visar) betydligt lättare att kommunicera med de förstnämnda, medan betydligt större uppmärksamhet borde ha ägnats de sistnämnda vars beteende var mindre förutsägbart. De nya rörelsernas platta organisation och spontanistiska metoder överensstämmer inte med de föreställningar om långsiktig planering och hierarkisk ordergivning med tydliga politiska mål (”stoppa mötet”) som ordningsmaktens företrädare gärna projicerar på händelseförloppet. Syftet med aktioner på den nya globala politiska arenan är att tillskansa sig ”politiskt utrymme”. Kampen om rummet blir viktig på ett sätt som är främmande för såväl ordningsmakt som mer konventionella politiska organisationer.

Förtroendeklyftans yttersta orsaker gäller frågan om legitimitet och förhållandet mellan stat och civilt samhälle i ett övergångsskede mellan westfaliskt-postwestfaliskt, och nationellt-globalt, där två olika rationaliteter står mot varandra. Vi tror att nyckeln till förståelsen av göteborgshändelserna, och andra liknande händelser världen runt, ligger i oförenligheten mellan dessa båda rationaliteter. Mycket av problematiken kretsar kring demokratins anpassning till denna situation. Utan en förnyelse av demokratin kan bristen på genuin kommunikation hota även den traditionella demokratins former och innehåll. Stenkastning är här ett problem – men långtifrån det enda. Den ansats till dialog som den sk Göteborgsmodellen representerade var ett försök till demokratisk förnyelse. Det är därför viktigt att fullfölja analysen av såväl dess brister som dess inneboende möjligheter.

Litteratur

- Abrahamsson, Hans: *Seizing the Opportunity - Power and Powerlessness in a Changing World Order*, Padrigu, Gothenburg University 1997.
- Abrahamsson, Hans: " Det gyllene tillfället att göra globaliseringen global" i Jens Ergon (red), *En annan värld är möjlig*, Manifest, Stockholm,
- Abrahamsson, Hans et.al. *Poverty, Conflict and Development*, Padrigu, Gothenburg University 2001
- Bauman, Zygmunt, 2000, *Globalisering*, Lund: Studentlitteratur.
- Beck, Ulrich, 1997, *The Reinvention of Politics. Rethinking Modernity in the Global Social Order*, Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich, Anthony Giddens och Scott Lash, *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, Cambridge: Polity Press, 1994.
- Beck, Ulrich 1992, *Risk Society: Towards a New Modernity*, London: Sage.
- Beck, Ulrich ,1998, *Vad innebär globalisering?*, Uddevalla: Daidalos.
- Beck, Ulrich, 1999, *World Risk Society*, Cambridge: Polity Press.
- Bull, Hedley, *The Anarchical Society*, London: Macmillan, 1977.
- Castells, Manuel: *Identitetens makt*, Bokförlaget Daidalos, Göteborg 1998.
- Cox, Robert: *Production, Power and World Order - Social Forces in the Making of History*, Columbia University Press, New York 1987.
- Cox, Robert W., 1996a, 'Civilisations in World Political Economy', *New Political Economy*, Vol.1, No 2.
- Cox, Robert W., 1996b, *Approaches to World Order*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Cox, Robert W., (red.), 1998, *The New Realism. Perspectives on Multilateralism and World Order*, London: Macmillan.
- Eriksson, Leif & Hettne, Björn: *Makt och internationella relationer*, Studentlitteratur, Lund 2001
- Falk, Richard , 1999, *Predatory Globalization. A critique*, Cambridge: Polity Press, 1999.
- Foucault, Michael: *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. Harvester, Hempsted 1980
- Fukuyama, Francis: *The End of History and the Last Man*, The Free Press, New York 1992.
- Fukuyama, Francis: *The Great Disruption*, Profile Books Ltd, London 1999.
- Giddens, Anthony, 1996, *Modernitetens följder*, Lund: Studentlitteratur.
- Gill, Stephen, ed.: *Gramsci, historical materialism and international relations*, Cambridge University Press, Cambridge 1993
- Gills, Barry K. ed.: *Globalization and the Politics of Resistance*, MacMillan Press Ltd, London 2000.
- Gramsci, Antonio: *Selections from Prison Notebooks*, Lawrence & Wishart Limited, London 1971.

- Habermas, Jürgen: *Kommunikativt handlande*, Daidalos, Göteborg 1996
- Hannerz, Ulf, 1992, *Cultural Complexity*, New York: Columbia University Press.
- Hannerz, Ulf, 1996, *Transnational Connections*, London: Routledge.
- Haynes, Jeff: *Democracy and Civil Society in the Third World - Politics & New Political Movements*, Polity Press, Cambridge 1997.
- Hettne, Björn, *The Fate of Citizenship in Post-Westphalia*, *Citizenships Studies*, 4(1): 35-46
- Hettne, Björn, 2001, 'Discourses on Peace and Development', i *Progress in Development Studies*, Vol.1 No.1, sid 21-36.
- Hettne, Björn, Sverker Sörlin & Uffe Östergård, 1998 *Den globala nationalismen*, Stockholm: SNS förlag.
- Hettne, Björn: *Kultur, säkerhet, hållbar samhällsutveckling*, Riksbankens Jubileumsfond, Södertälje 2001
- Hirst, Paul & Grahame Thompson, 1996, *Globalization in Question: the International Economy and the Possibilities of Governance*, Cambridge: Policy Press.
- Huntington, Samuel: *The Clash of Civilizations and the Remaking of a World Order*, Simon & Schuster, New York 1996.
- Hörnqvist, Magnus: *Focaaults maktanalys*, Carlsson Bokförlag, Karlstad 1996
- International Commission on Global Governance, 1995, *Our Global Neighbourhood*, Oxford University Press
- Kaldor, Mary, 1999, *New & Old Wars. Organized Violence in a Global Era*, Cambridge: Polity Press.
- Kamal Pasha, Mustapha, 2000, "Globalization, Islam and Resistance", i Barry K. Gills (red.), *Globalization and the Politics of Resistance*, London: Macmillan, 2000.
- Polanyi, Karl: *The Great Transformation - The Economic and Political Origins of Our Time*, Henry Holt and Company Inc., New York 1944, nytt utgåva Beacon Press, Boston 2001.
- Robertson, Robert ,1992, *Globalization. Social Theory and Global Culture*, London: SAGE.
- Scholte, Jan Art, 1997, "The Globalization of World Politics", i John Baylis and Steve Smith, *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, 1997.
- Scholte, Jan Aart , 2000, *Globalization. A Critical Introduction* , London: MacMillan.
- Thörn, Håkan: *Globaliseringens dimensioner*, Atlas, Stockholm 2002.
- United Nations Research Institute for Social Development,1995, *States in Disarray. The social effects of globalization*, Genève.

United Nations Research Institute for Social Development, 2000, *Visible Hands: taking responsibility for social development*, Genève.

Vintheagen, Stellan: *Motståndets globalisering*, i Mikael Löfgren ed, Ordfront, Stockholm 2002

Wallerstein, Immanuel, 1974, *The Modern World System. Capitalist Agriculture and the Origin of the European World Economy in the Sixteenth Century*, London and New York: Academic Press.

Wallerstein, Immanuel, *Geopolitics and Geoculture. Essays on the Changing World-system*, Cambridge University Press, 1991.

Wallerstein, I., 2000, *Globalization or the Age of Transition. A Long-Term View of the Trajectory of the World System*, *International Sociology*, June 2000, Vol. 15 (2).

WCED, 1987, *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*, Oxford: Oxford University Press.

